

Wiesław Mieczkowski

PROGRAM NAUCZANIA PRZEDMIOTU
ZASADY MUZYKI Z ELEMENTAMI EDYCJI NUT

Szkoła muzyczna II stopnia

Warszawa 2014

Redakcja merytoryczna *Alicja Twardowska*

Wiesław Mieczkowski jest absolwentem Wydziału Wychowania Muzycznego (1982 r.) Akademii Muzycznej im. S. Moniuszki w Gdańsku. Pracę pedagogiczną rozpoczął w szkole muzycznej I stopnia jako nauczyciel fortepianu. Po kilku latach został akompaniatorem, pracując jednocześnie w różnych sekcjach muzycznych do chwili obecnej. Od kilkunastu lat prowadzi przedmiot kształcenie słuchu i zasady muzyki w szkole muzycznej II stopnia. W 2013 r. brał udział w przygotowaniu nowej Podstawy programowej z przedmiotów: harmonia praktyczna oraz zasady muzyki z elementami edycji nut.

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 lipca 2014r. w sprawie podstaw programowych kształcenia w zawodach szkolnictwa artystycznego w publicznych szkołach artystycznych (Dz. U. z 2014r. poz. 1039).

Warszawa 2014

Spis treści

Ogólne cele edukacyjne • 5

1. Kształcenie podstawowej wiedzy z zasad muzyki • 5
2. Wykorzystywanie wiedzy z zakresu zasad muzyki i edycji nut w działaniach praktycznych • 5

Szczegółowe cele edukacyjne • 5

1. Kształcenie podstawowej wiedzy z zasad muzyki • 5
2. Wykorzystywanie wiedzy z zakresu zasad muzyki i edycji nut w działaniach praktycznych • 6

Materiał nauczania • 7

TREŚCI NAUCZANIA • 7

1. Podstawowe elementy notacji muzycznej • 7
2. Rytm muzyczny • 8
3. Metrum muzyczne • 8
4. System temperowany • 8
5. Interwały • 9
6. Diatonika, chromatyka, enharmonia • 9
7. Gamy durowe i molowe • 9
8. Trójdźwięki • 10
9. Akordy dominantowe • 10
10. Skale • 11

11. Dźwięk • 11

12. Agogika, dynamika, artykulacja • 11

13. Ozdobniki • 12

14. Elementy dzieła muzycznego • 12

FORMY SPRAWDZANIA OSIĄGNIĘĆ UCZNIĄ • 12

OSIĄGNIĘCIA UCZNIĄ NA ZAKOŃCZENIE ETAPU EDUKACYJNEGO • 13

Komentarz do realizacji programu nauczania • 14

OGÓLNA KONCEPCJA PROGRAMU • 14

WSKAZÓWKI METODYCZNE • 16

1. Układ lekcji • 16

2. Komunikacja • 16

3. Edycja nut • 17

4. Podział materiału nauczania • 17

5. Formy sprawdzania osiągnięć ucznia • 17

6. Treści nauczania • 18

OPIS WARUNKÓW NIEZBĘDNYCH DO REALIZACJI PROGRAMU • 22

Bibliografia • 23

Ogólne cele edukacyjne

1. Kształcenie podstawowej wiedzy z zasad muzyki

Uczeń zdobywa podstawową wiedzę z zakresu materiału dźwiękowego, elementów notacji muzycznej, budowy gam, skal, interwałów, akordów i metroritmiki.

2. Wykorzystywanie wiedzy z zakresu zasad muzyki i edycji nut w działaniach praktycznych

Uczeń wykorzystuje poznane wiadomości w tworzeniu i określaniu zapisu muzycznego. Posługuje się edytorem nut. Samodzielnie wyszukuje i dokonuje wyboru informacji potrzebnych do realizacji przedmiotów artystycznych, z wykorzystaniem technik informacyjnych i komunikacyjnych. Przestrzega zasad kultury i etyki oraz prawa autorskiego.

Szczegółowe cele edukacyjne

1. Kształcenie podstawowej wiedzy z zasad muzyki

Uczeń:

- definiuje podstawowe cechy dźwięku;
- zna alikwoty dźwięku; ¹⁾
- zna elementy notacji muzycznej (pięciolinia, nazwy oktaw, sposoby zapisywania nut i pauz, klucze: wiolinowy, altowy, basowy, *sopranowy i tenorowy*);
- rozróżnia określenia: skala, gama, tonacja;
- zna budowę gamy durowej (naturalnej, *harmonicznej*) i gamy molowej (naturalnej, *harmonicznej, doryckiej, melodycznej*);
- zna zasady regularnej chromatyzacji gam (gamy durowej) oraz budowę skal: modalnych, pentatoniki bezpółtonowej i *półtonowej, góralskiej, całotonowej, cygańskiej i dwunastodźwiękowej*;
- określa triadę harmoniczną (*major naturalny i harmoniczny, minor naturalny i harmoniczny*);

¹⁾ Tekst podany kursywą wskazuje cele szczegółowe wykraczające ponad podstawę programową przedmiotu.

- zna budowę trójdźwięków (durowy i molowy we wszystkich postaciach, zwiększony i zmniejszony *we wszystkich postaciach*) oraz budowę dominanty septymowej (we wszystkich postaciach) z rozwiązaniem *i dominanty nonowej z rozwiązaniem*;
- *rozdziela określenia: diatonika, chromatyka, enharmonia*;
- definiuje podstawowe pojęcia metryczne;
- zna podział wartości rytmicznych (*dwójkowy i trójkowy, regularny i nieregularny*);
- zna zasady grupowania wartości rytmicznych w różnego rodzaju taktach;
- zna budowę interwałów prostych i złożonych;
- określa interwały charakterystyczne z rozwiązaniami (major naturalny, minor naturalny i harmoniczny);
- definiuje podstawowe elementy dzieła muzycznego (melodia, rytm, harmonia, agogika, dynamika, artykulacja i kolorystyka);
- *definiuje podstawowe ozdoby (przednutka długa i krótka , mordent, obiegnik, tryl, arpeggio, glissando, tremolo)*;
- *zna zasady edycji nut (zapis jednego głosu i dwugłosu z użyciem oznaczeń agogicznych, dynamicznych i metrycznych)*.

2. Wykorzystywanie wiedzy z zakresu zasad muzyki i edycji nut w działaniach praktycznych

Uczeń:

- stosuje poznane zasady notacji muzycznej;
- zapisuje za pomocą edytora nutowego jeden głos i dwugłos (z wykorzystaniem metrycznych, agogiki, dynamiki i *artykulacji*);
- określa tonacje utworów muzycznych do 7 znaków przykluczowych;
- rozpoznaje gamy durowe (*we wszystkich odmianach*) i gamy molowe (we wszystkich odmianach) do 7 znaków przykluczowych;
- określa pokrewieństwo tonacji;
-

- regularnie chromatyzuje gamę oraz buduje skale: modalne, pentatonikę bezpółtonową i półtonową, góralską, całotonową, cygańską i dwunastodźwiękową;
- określa i buduje poznane trójdźwięki (*we wszystkich postaciach*), dominantę septymową (*we wszystkich postaciach*) z rozwiązaniem oraz dominantę nonową z rozwiązaniem;
- buduje triadę harmoniczną (*major naturalny i harmoniczny, minor naturalny i harmoniczny*);
- stosuje poznane wartości rytmiczne, określa ich podziały i zasady grupowania;
- określa i buduje poznane interwały;
- rozwiązuje poznane interwały charakterystyczne;
- transponuje melodię (do innego klucza, tonacji i oktaw);
- posługuje się podstawowymi pojęciami z zakresu agogiki, dynamiki i artykulacji;
- stosuje podstawowe ozdobniki (*przednutka długa i krótka, mordent, obiegnik, tryl, arpeggio, glissando, tremolo*).

Materiał nauczania

TREŚCI NAUCZANIA

1. Podstawowe elementy notacji muzycznej

- a) podział materiału dźwiękowego na oktawy,
- b) nazwy dźwięków (solmizacyjne i literowe),
- c) podstawowy szereg diatoniczny: do-re-mi-fa-sol-la-si,
- d) elementy notacji wysokości dźwięku (pięciolinia, linie dodane, klucz, nuta, znak chromatyczny, przenośnik oktawowy),
- e) klamra (akolada) łącząca dwie lub więcej pięciolinii,
- f) klucze: wiolinowy, basowy, sopranowy, altowy, tenorowy.

2. Rytm muzyczny

- a) pojęcie i definicja rytmu,
- b) wartości rytmiczne nut i pauz ; podział dwójkowy (wartości dwudzielnej) i trójkowy (wartości trójdzielnej - z kropką),
- c) przedłużanie wartości nut i pauz (kropka, łuk, fermata),
- d) nieregularny podział wartości rytmicznych (dwudzielnych i trójdzielnych).

3. Metrum muzyczne

- a) pojęcie i definicja metrum,
- b) oznaczenie taktowe; jednostka metryczna (miara taktu),
- c) rodzaje taktów, przedtakt,
- d) rytm w takcie: głównoczęściowy, rozdrobniony, rozszerzony, mieszany,
- e) grupowanie wartości rytmicznych w taktach,
- f) przekształcanie taktów (zmiana jednostki metrycznej),
- g) sposoby zapisu nut : wokalny i instrumentalny,
- h) synkopa (przez łuk i wartość rytmiczną),
- i) akcent rytmiczny, metryczny (naturalny) i grupowy,
- j) polirytmia i polimetria (sukcesywna, symultaniczna),
- k) muzyka ataktowa, współczesna.

4. System temperowany

- a) cechy systemu temperowanego,
- b) półton i cały ton,
- c) skala, gama, tonacja,
- d) stopnie gamy.

5. Interwały

- a) pojęcie i definicja interwału,
- b) odległości interwałów (pryma, sekunda, itd.),
- c) rozmiary interwałów (sekunda mała, sekunda wielka, itd.),
- d) przewroty interwałów (4 zw – 5 zm, itp.),
- e) interwał melodyczny i harmoniczny,
- f) interwały na stopniach szeregu diatonicznego,
- g) tryton na stopniach szeregu diatonicznego: (f-g-a-h).

6. Diatonika, chromatyka, enharmonia

- a) pojęcie diatoniki i chromatyki,
- b) znaki chromatyczne (przygodne i przykluczowe),
- c) dźwięki zmienione chromatycznie (nazwy, pisownia),
- d) pojęcie enharmonii,
- e) zamiana enharmoniczna dźwięku,
- f) półton i cały ton diatoniczny i chromatyczny,
- g) konsonanse i dysonanse,
- h) rozwiązania dysonansów.

7. Gamy durowe i molowe

- a) podział gamy na tetrachordy (dolny i górny),
- b) odmiany gamy C- dur (naturalna, harmoniczna),
- c) odmiany gamy a- moll (naturalna, harmoniczna, dorycka, melodyczna),
- d) budowa gam krzyżykowych i bemolowych,
- e) pisownia gam do 7 znaków,

- f) transpozycja gamy durowej i molowej (odmiany naturalne),
- g) zamiana enharmoniczna gam,
- h) pokrewieństwo kwintowe, tercjowe, równoimienne (jednoimienne),
- i) gama chromatyzowana durowa (regularna i nieregularna),
- j) gama molowa chromatyzowana,
- k) rozpoznawanie tonacji,
- l) interwały charakterystyczne (interwały zwiększone i zmniejszone) w gamach do 7 znaków przykluczowych (majorowa naturalna oraz minorowa naturalna i harmoniczna).

8. Trójdźwięki

- a) rodzaje trójdźwięków (durowy, molowy, zwiększony, zmniejszony),
- b) postaci trójdźwięków (postać zasadnicza, I i II przewrót),
- c) triada harmoniczna w odmianach naturalnych i harmonicznym gam majorowych i minorowych (do 7 znaków przykluczowych),
- d) trójdźwięki na stopniach gam majorowych i minorowych w odmianach naturalnych i harmonicznym (do 7 znaków przykluczowych).

9. Akordy dominantowe

- a) dominanta septymowa - budowa w 4 postaciach z rozwiązaniem na akord toniczny,
- b) dominanta nonowa z noną wielką i małą - budowa bez przewrotu i rozwiązanie na akord toniczny,
- c) dominanta septymowa i nonowa w gamach majorowych i gamach minorowych harmonicznym (do 7 znaków przykluczowych).

10. Skale

- a) pentatonika bezpółtonowa i półtonowa; transpozycja, .
- b) skale średniowieczne: (dorycka, frygijska, lidyjska, miksolidyjska); transpozycja,
- c) skala góralska; transpozycja,
- d) skala cygańska; transpozycja,
- e) skala całotonowa,
- f) skala dwunastodźwiękowa.

11. Dźwięk

- a) powstawanie dźwięku,
- b) szereg alikwotów dźwięku,
- c) cechy dźwięku.

12. Agogika, dynamika, artykulacja

- a) oznaczenia agogiczne,
- b) rodzaje taktowania,
- c) oznaczenia dynamiczne,
- d) rodzaje artykulacji: legato, portato, staccato, spiccato,
- e) frazowanie; znaczenie łuku.

13. Ozdobniki

- a) przednutka długa i krótka,
- b) mordent,
- c) obiegnik,
- d) tryl,
- e) arpeggio,
- f) glissando, portamento,
- g) tremolo i tremolando.

14. Elementy dzieła muzycznego

- a) rytm,
- b) melodia,
- c) harmonia,
- d) agogika,
- e) dynamika,
- f) artykulacja,
- g) kolorystyka.

FORMY SPRAWDZANIA OSIĄGNIĘĆ UCZNIĄ

- ustne odpowiedzi na lekcji lub na egzaminie;
- ćwiczenia – w zeszytach, przy tablicy, przy fortepianie i na komputerze;
- zadawanie pytań przez uczniów – uzupełnianie wiedzy i korelacja z innymi przedmiotami;
- analiza przykładów nutowych i słuchowych;
- kartkówka - po jednostce tematycznej;

- sprawdzian – ustny, pisemny, słuchowy, przy fortepianie – jako podsumowanie części treści nauczania;
- test – półroczny, roczny, końcowy (o ile statut szkoły nie przewiduje egzaminu);
- egzamin końcowy – jeśli taką formę przewiduje statut szkoły.

OSIĄGNIĘCIA UCZNIĄ NA ZAKOŃCZENIE ETAPU EDUKACYJNEGO

Uczeń wykorzystuje wiedzę i umiejętności w działaniach praktycznych na różnych przedmiotach muzycznych:

- czyta nuty w kluczach: wiolinowym, basowym, altowym i tenorowym;
- zapisuje jeden głos i dwugłos za pomocą edytora nutowego (z wykorzystaniem metrorrytmiki, agogiki, dynamiki i artykulacji);
- określa tonacje utworów muzycznych (do 7 znaków przykluczowych);
- określa rodzaj skali dźwiękowej, użytej w zapisie nutowym i przykładzie dźwiękowym;
- transponuje melodię do innego klucza (basowego, altowego, tenorowego), tonacji i oktawy;
- określa i buduje poznane interwały;
- rozwiązuje poznane interwały charakterystyczne;
- określa i buduje trójdźwięki, triadę harmoniczną, dominantę septymową i nonową z rozwiązaniem;
- stosuje poznane wartości rytmiczne, określa ich podziały i zasady grupowania;
- potrafi ocenić poprawność wykonywanych zadań.

Komentarz do realizacji programu nauczania

OGÓLNA KONCEPCJA PROGRAMU

Przedmiot *zasady muzyki z elementami edycji nut* jest przewidziany na początku kształcenia w szkole muzycznej II stopnia. W ramowym planie nauczania (cykl sześcioletni i czteroletni) posiada wymiar 2 godzin lekcyjnych tygodniowo i powinien bezpośrednio poprzedzać naukę *harmonii praktycznej*. Stąd treści nauczania w programie ułożone są jako całość, bez podziału na dwa lata. Natomiast ramowy plan nauczania umożliwia równomierny podział treści nauczania przedmiotu na dwa lata. Są one ułożone systematycznie: od wiadomości elementarnych, niezbędnych w czytaniu i zapisywaniu nut, do bardziej złożonych - porządkujących i uzupełniających poznaną wiedzę. Można więc drugi rok nauczania przeznaczyć na wiadomości o trójdźwiękach, akordach dominantowych, skalach, dźwięku i środkach wyrazu (agogika, dynamika, artykulacja, ozdobniki). W przypadku, gdy edukacja dotyczy grup uczniów zaawansowanych, takie tematy jak: system temperowany, interwały, diatonika, gamy, trójdźwięki i akordy dominantowe mogą znaleźć się na lekcjach wcześniej, za podstawowymi elementami notacji muzycznej. W ten sposób wspierany jest przedmiot *kształcenie słuchu*.

W treściach nauczania dotyczących artykulacji (pkt 12 d), ze względu na przejrzystość materiału wymienione są tylko cztery rodzaje - legato, portato, staccato, spiccato. Natomiast arpeggio, glissando, tremolo i tremolando występują jako ozdobniki (Jerzy Habela- Słowniczek muzyczny).

Szczegółowe cele edukacyjne wydzielone *kursywą* wykraczają poza podstawę programową przedmiotu i dotyczą głównie uczniów z ukończoną szkołą muzyczną I stopnia - pełniej przygotowując ich do kolejnych zadań edukacyjnych. Realizacja wszystkich szczegółowych celów edukacyjnych (wskazanych dla odpowiedniej grupy uczniów) umożliwia przygotowanie ucznia do zadań praktycznych w dziedzinie artystycznej, a także świadomego kontynuowania nauki w zakresie innych przedmiotów.

Treści nauczania w niniejszym programie zostały podzielone na jednostki tematyczne, które w różnych proporcjach mogą być realizowane na kolejnych lekcjach. Zależy to od preferencji nauczyciela oraz od poziomu grupy i rodzaju wydziału. Każda jednostka tematyczna podana jest skrótowo, z podziałem na części (a, b, c, itd.). Część wiedzy wymaga stałego poszerzania z powodu zmieniającej się notacji muzycznej oraz używania wydawnictw obcojęzycznych (np. punkt 12 dotyczący oznaczeń agogicznych i dynamicznych).

Wymienione formy sprawdzania osiągnięć, takie jak: zadawanie pytań przez uczniów, analiza przykładów nutowych i słuchowych, ćwiczenia przy fortepianie, skierowane są głównie do uczniów aktywnych i zdolniejszych. Ustne odpowiedzi, ćwiczenia i kartkówki mają zaktywizować wszystkich uczniów oraz umożliwić poprawienie ich błędnych notatek czy rozumienie zagadnień. Sprawdziany i testy systematyzują wiedzę ucznia oraz dają nauczycielowi informację o poziomie umiejętności całej grupy. Szczegółowe cele edukacyjne (podane prostą czcionką i oparte na Podstawie programowej) umożliwiają start edukacyjny

uczniom „bez przygotowania”. Nie zamyka to drogi szybszego rozwoju uczniom zdolniejszym, mogą oni rozwijać się przez zadawanie pytań, ćwiczenia przy fortepianie, przykłady słuchowe oraz analizę przykładów nutowych (proponowanych przez nauczyciela i ucznia).

Podany opis osiągnięć ucznia na zakończenie nauki w szkole muzycznej II stopnia może być rozszerzony przez nauczyciela (w formie wymagań edukacyjnych). Zależy to od stopnia realizacji materiału nauczania oraz wymagań na egzaminach wstępnych do szkół wyższych. Bardzo ważnym elementem w procesie edukacyjnym jest korelacja między przedmiotami, w szczególności w odniesieniu do przedmiotu głównego i kształcenia słuchu. Powinna ona mieć charakter stałych działań w programie nauczyciela. Może to mieć miejsce nie tylko na lekcjach, ale także na międzywydziałowych spotkaniach nauczycieli.

Edycja nut umożliwi uczniowi wykorzystanie poznanej wiedzy w samodzielnym notowaniu i opracowaniu utworów muzycznych. Wybór edytora nutowego pozostaje w kompetencji szkoły. Można go dostosować do powszechnie używanego przez uczniów danej szkoły, ułatwiając naukę na lekcjach i w domu.

Proces ewaluacyjny programu nauczania powinien przebiegać nieustannie w ciągu całego roku szkolnego. Odnotowywanie bieżących uwag przyczyni się do oceny programu na koniec cyklu edukacyjnego. Stwarza to dobre warunki do modyfikowania i uaktualniania programu.

WSKAZÓWKI METODYCZNE ¹⁾

1. Układ lekcji

Nauczyciel powinien dokładnie zaplanować przebieg każdej lekcji. Może się zdarzyć, że w danym dniu, z różnych powodów nie zrealizujemy zaplanowanej części jednostki tematycznej. Wówczas (mając tego świadomość) należy logicznie ją zakończyć – podsumować podany materiał i określić zadania dla ucznia z zakresu przekazanej przez nauczyciela wiedzy. Początek lekcji przeważnie bywa trudny organizacyjnie, więc odnotowanie frekwencji uczniów można przenieść na koniec (unikamy uzupełniania obecności). Ważne jest przygotowanie całej grupy uczniów do lekcji – skupienie ich uwagi (może przesadzenie kogoś do innej ławki) i poinformowanie o treści zajęć (powtórka ostatnich treści, nowy temat, sprawdzian, rozdanie ostatnio pisanej kartkówki). Czasem na początku lekcji konieczne będzie rozwiązanie problemu wychowawczego (możliwie krótko), a następnie skupienie uwagi na temacie lekcji. Na pierwszych zajęciach należy określić zasady postępowania w przypadku spóźnień, chwilowych wyjść uczniów i konsekwentnie ich przestrzegać. Dotyczy to również przygotowania do zajęć - ze względu na różne formy działań uczeń powinien posiadać zeszyt do nut, ołówki, gumkę, samodzielnie ustalone pomoce naukowe (książka do przedmiotu, papierowa klawiatura, przykłady nutowe z literatury muzycznej). Nauczyciel powinien pozostawić uczniowi wybór formy pracy na lekcji: słuchanie nowych treści, sprawdzanie wiedzy z podręcznikiem, czy notowanie. Dzięki temu uczeń będzie się czuł bardziej odpowiedzialny za swoją naukę. Dobra organizacja zajęć pozwoli w pełni zrealizować wszystkie zaplanowane działania.

2. Komunikacja

Wiedzę należy przekazywać uczniom w sposób zrozumiały i czytelny. Lekcja powinna przebiegać w serdecznej atmosferze, a jej tempo dostosowane niekiedy do poszczególnych uczniów (uwaga na przeszkadzających i próbujących zmienić temat). Ważne jest również zdecydowanie nauczyciela na lekcji; spokojne, ale konsekwentne prowadzenie zaplanowanej lekcji, panowanie nad każdą sytuacją (ciągła kontrola wzrokowa), niekiedy kompromis z uczniami (np. w sprawie układu lekcji, innego, ważnego tematu dla uczniów - ale pod koniec lekcji). Wskazane jest udzielanie pochwały uczniom za rzeczowe pytania lub trafne odpowiedzi. Wszystkie działania powinny zmierzać do zapewnienia dobrego samopoczucia uczniów na każdej lekcji. Pozwoli to trwale wprowadzać nowe treści, dawać więcej zadowolenia uczniom i pomagać im w korelacji między przedmiotami (wskazywać materiał wspomagający inne przedmioty, argumentować jego znaczenie).

¹⁾ Autor kieruje swoje uwagi i wskazówki metodyczne przede wszystkim do nauczycieli o mniejszym doświadczeniu zawodowym, dlatego nauczycielom z długim stażem niektóre uwagi mogą wydać się oczywiste.

Potrzebne jest przełamywanie stereotypu w traktowaniu przedmiotu teoretycznego jako mającego mały związek z praktyką. W rzeczywistości cała wiedza teoretyczna ma ogromne znaczenie w kształtowaniu umiejętności praktycznych.

3. Edycja nut

Celem nauczania przedmiotu jest opanowanie przez ucznia podstawowych elementów edycji nut w odpowiednim programie komputerowym (zapis jednego głosu i dwugłosu z użyciem oznaczeń agogicznych, dynamicznych i metrorrytmicznych). Ćwiczenia edycji nut mogą odbywać się w dowolnym momencie realizacji treści nauczania, w zależności od preferencji nauczyciela i warunków do przeprowadzenia zajęć. Uczeń powinien również wykorzystać edytora nutowego do realizacji następujących punktów treści nauczania: 1, 2, 3, 6, 12.

4. Podział materiału nauczania

Każda lekcja (poza wyjątkami) powinna zawierać nowy materiał nauczania. Gwarantuje to przeprowadzenie wszystkich tematów bez pośpiechu i z wymaganym utrwaleniem wiedzy oraz okazuje się pomocne w łączeniu różnych zagadnień (np. pkt 8 d treści nauczania dotyczy trójdźwięków w połączeniu z wiadomościami o gamach). Każda nowa część jednostki tematycznej powinna być na kolejnej lekcji utrwalona i powiązana z następną.

Część zajęć lekcyjnych należy przeznaczyć na ćwiczenia z zakresu edycji nut, mimo iż nie ma ich w treści nauczania. Są one ważnym elementem nauczania. Jednak przestrzegam przed poświęceniem kilku kolejnych (całych) lekcji na ćwiczenia edycji nut, ponieważ może to przerwać ciągłość edukacyjną i spowodować zaniedbanie najważniejszych treści nauczania. Przy pełnym dostępie ucznia do komputera (na całej lekcji) można w dowolnym momencie przejść do ćwiczeń edycji. Kolejność treści programowych dostosowana jest do grupy uczniów „bez przygotowania”, a w czteroletnim cyklu nauczania (np. wokaliści) nie wymaga się podziału na dwa lata (2 godziny lekcyjne tygodniowo). Uczniowie z ukończoną szkołą muzyczną I stopnia, realizujący zajęcia edukacyjne w cyklu sześcioletnim, mogą na drugim roku kontynuować naukę o trójdźwiękach, akordach dominantowych, skalach itd.

5. Formy sprawdzania osiągnięć ucznia

Umożliwienie uczniowi zadania pytania w trakcie omawianego tematu i uważne jego potraktowanie może uporządkować i uzupełnić jego wiedzę. Wskaże również stopień zrozumienia przerabianego materiału. Ponadto ustne odpowiedzi ucznia upewnią nauczyciela, że jego przekaz jest zrozumiały. Nauczyciel powinien zachęcać do odpowiedzi uczniów nieśmiałych lub mniej zainteresowanych, co może się przyczynić do podniesienia poziomu wiedzy całej grupy. Ćwiczenia przy tablicy, w zeszytach i przy fortepianie - sprawdzane i poprawiane przez nauczyciela - są koniecznym elementem dydaktyki, umożliwiającym uczenie się nie tylko na lekcji, a również w domu. Ćwiczenia przy fortepianie rozwijają potrzebną orientację na realnej klawiaturze i wyobraźnię słuchową ucznia. Analiza przykładów nutowych potwierdza teorię, zaciekawia ucznia i pomaga mu lepiej rozumieć zapis nutowy. Przykłady słuchowe kształcą umiejętności analizy teoretycznej i rozszerzają możliwości działania uczniom zdolniejszym.

Po każdej jednostce tematycznej nauczyciel może przeprowadzić kartkówkę (lepiej – zapowiedzianą), dzięki której otrzyma obiektywny obraz przyswojonej wiedzy i umiejętności uczniów oraz podstawę do oceny półrocznej i rocznej (pkt 4 treści nauczania – system temperowany – jest zbyt krótki i korzystniej byłoby połączyć go z następnym). Z kolei po przerobieniu kilku jednostek tematycznych wskazane jest podsumowanie w postaci ustnego i pisemnego sprawdzianu, na przykład:

- notacja+ rytm+ metrum,
- system temperowany+ interwały+ diatonika chromatyka enharmonia,
- gamy+ trójdźwięki,
- trójdźwięki+ akordy dominantowe,
- gamy+ skale,
- interwały+ dźwięk,
- agogika, dynamika, artykulacja+ ozdobniki+ elementy dzieła.

Sprawdzian pisemny wydaje się bardziej obiektywną formą oceny wiedzy uczniów.

Test podsumowujący naukę półroczną lub roczną jest dodatkowym sprawdzianem stopnia zrozumienia i opanowania całej partii materiału. Mogą być nim objęci tylko najzdolniejsi, chyba że będzie czas na sprawdzenie tą metodą wszystkich uczniów.

6. Treści nauczania

Każda część jednostki tematycznej wymaga uszczegółowienia, wyjaśnienia, połączenia z innymi, zastosowania w pisowni i praktyce oraz poparcia przykładem nutowym lub słuchowym (np. punkt 6 g, h: konsonanse i dysonanse- rozwiązania dysonansów).

Podstawowe elementy notacji muzycznej dają uczniowi pełną orientację w zapisie nutowym i na klawiaturze fortepianowej. W celu utrwalenia materiału, ćwiczenia z tego zakresu powinny powtarzać się na kartkówkach i sprawdzianach z innych rozdziałów. Do obecnie używanych kluczy muzycznych dodano w punkcie 1f klucz sopranowy – wykorzystywany na kształceniu słuchu w czytaniu nut w starych kluczach.

Rytm muzyczny i metrum muzyczne wprowadzają szczegółowy podział wartości dwudzielnych (np. ćwierćnuta) i trójdzielnych (np. ćwierćnuta z kropką), a także nieregularny podział wartości rytmicznych (np. duola wynikająca z nieregularnego podziału wartości trójdzielnej). Niezmiernie ważnym i podstawowym zagadnieniem jest oznaczenie taktowe i jednostka miary taktu. To

dzięki tym pojęciom uczeń ma świadomie budować i analizować takty w rytmie głównie częściowym (np. same ósemki w takcie 3/8), rozdrobnionym (wartości drobniejsze od podanych w metrum) itd. Pomoże mu to zrozumieć przebiegi rytmiczno-metryczne w wykonywanych utworach.

System temperowany, interwały, diatonika, chromatyka, enharmonia — materiał ten wskazuje określony etap w historii rozwoju m. in. zasad muzyki. Aby uczeń skutecznie nabył tę wiedzę, potrzebne jest przypomnienie pojęcia z punktu 1c treści – szeregu podstawowy. Na nim opieramy główne pojęcia: interwał, diatonika i chromatyka, a także rozwijamy wiedzę na temat trytonu, wpływającego na rozmiary wszystkich interwałów oraz sąsiedztwo naturalnych półtonów (e-f, h-c) po obu jego stronach. Nauczyciel powinien rozpocząć ćwiczenia interwałów na stopniach szeregu podstawowego (diatonicznego), dzięki temu uczniowie uświadomią sobie zależności pomiędzy nimi. Ilość naturalnych półtonów w interwale wpływa na jego rozmiar (np. jeden naturalny półton daje zawsze 5cz, 6w i 7w; dwa półtony – zawsze 5zm, 6m i 7m). Wprowadzane dysonanse i ich rozwiązania powinny być poparte przykładami dźwiękowymi (fortepian, nagranie), nutowymi oraz wzbogacone akordami. W ten sposób uczeń lepiej zrozumie treść lekcji i lepiej ją zapamięta.

Gamy durowe i molowe. Zapoznanie ucznia z gamami we wszystkich odmianach pozwoli mu zrozumieć bogactwo przebiegów melodycznych oraz dostrzec bogatą i zróżnicowaną harmonię w utworze (tonacji). Zapamiętanie przez uczniów odmian harmonicznym gam durowych i molowych można wspomóc, ujednociając budowę drugiego tetrachordu obu gam. Na przykład drugi tetrachord gamy C-dur harmonicznym (g-as-h-c) - rozpoczynający się od V stopnia - ma następującą budowę interwałową: 2m+2zw+2m. Drugi tetrachord gamy c-moll harmonicznym (g-as-h-c) ma budowę identyczną. Uczeń ma dokonać właściwych zmian chromatycznych w stosunku do odmian naturalnych gam dur i moll, aby osiągnąć zamierzoną budowę (bez zastanawiania się, który stopień gamy ma podwyższyć lub obniżyć). Zweryfikuje to również jego umiejętność budowania interwałów.

Ułatwieniem dla ucznia może być wskazanie, że odmiana dorycka gam molowych ma budowę drugiego tetrachordu identyczną z drugim (i pierwszym) tetrachordem gamy durowej naturalnej (2w+2w+2m). Tę (molowa dorycka) można nazwać: molowo-durową.

Podpunkt f, dotyczący transpozycji, może być pomocny w zapamiętaniu budowy gamy dur i moll – w oparciu o szeregi diatoniczne: c-d-e-f-g-a-h, a-h-c-d-e-f-g. Uczeń może zbudować gamę od każdego dźwięku, zachowując właściwe rozmiary sekund między szeregami (bez znaków przykluczowych). Zadanie dla ucznia może być następujące: zbuduj od dźwięku *ces* gamę molową naturalną (ces-des-eses-fes-ges-asas-heses). Utrwala to również główne pojęcia, zawarte w punkcie 6 (diatonika, chromatyka, enharmonia). Brak koła kwintowego w treściach nauczania nie zmniejsza szans zrozumienia przez ucznia układu gam i zapamiętania liczby znaków przykluczowych w każdej z nich. Pokrewieństwo kwintowe jest proste do wyjaśnienia w układzie poziomym. Rozpoczynając od gamy C-dur i a-moll: w prawo, w odległościach czystych kwint ułożone są (według narastającej liczby znaków przykluczowych) gamy krzyżkowe, w lewo –

według tej samej zasady - gamy bemolowe. W dodatku układ ten da się przenieść na klawiaturę fortepianową, stanowiącą podstawę praktyki muzycznej. Wytlumaczenie pokrewieństwa tercjowego- równoległości (np. C-dur – a-moll, As-dur – f-moll) wspomaga cały proces uczenia się liczby znaków przykluczowych w gamach (każda taka para gam ma te same znaki przykluczowe). Interwały charakterystyczne, zawarte w niniejszym programie, wymagane są tylko w najczęściej stosowanych odmianach gam i wiążą się z poprzednim punktem treści nauczania (6g, h). Wprowadzenie tych interwałów można rozpocząć od trytonu między dźwiękami f-h na IV stopniu gamy C-dur (naturalnej) i VI stopniu gamy a-moll (naturalnej), następnie jego przewrotu (5zm) i dalej szukać wspólnie z uczniami kolejnych dysonansów na II, III, (IV), VI stopniu gamy c-moll harmonicznego.

Trójdźwięki i akordy dominantowe tworzą jeden dział dotyczący akordów. Warto zwrócić uwagę uczniom na występowanie każdego z czterech rodzajów trójdźwięków w trzech postaciach (a nie trzech przewrotach) oraz na układ kolejnych dwóch tercji w postaci zasadniczej, czego nie ma w dwóch przewrotach. Uczniowie zwykle nie zdają sobie sprawy z częstszego występowania w praktyce trójdźwięków w przewrotach (o budowie: tercja+kwarta lub kwarta+tercja) i potrzeby takiego ich budowania. Przydatne w tych ćwiczeniach będzie oznaczanie cyframi arabskimi składników akordu (np. c-1 – e-3 – g-5) i wskazywanie zmian kolejności cyfr w przewrotach (e-3 – g-5 – c-1, g-5 – c-1 – e-3).

Triada harmoniczna wprowadza w zagadnienie trójdźwięków na wszystkich stopniach gam. Przygotowuje to ucznia do kolejnego przedmiotu - *harmonii praktycznej*. Uczeń powinien rozumieć, że akord dominantowy opiera się na trójdźwięku wzbogaconym dysonansem septymy (D7) i dysonansem nony (D9).

Skale. W tym rozdziale uczeń dowiaduje się o występowaniu pochodów dźwiękowych o różnej budowie i charakterze (w utworach różnych epok, w muzyce jazzowej i rozrywkowej). Jest to materiał prosty w opanowaniu (również praktycznym), ale powinien być wprowadzany klarownie i zrozumiale dla ucznia. Pentatonika bezpółtonowa odpowiada w swojej budowie pochodowi pięciu kolejnych czarnych klawiszy (na fortepianie), zaczynając od cis (des). Wynika z tego określona budowa interwałowa, łatwa do transpozycji i rozpoczynania od innych dźwięków (2w+3m+2w+2w). Pentatonikę półtonową (z jednym i dwoma półtonami) uczeń może również zbudować od każdego dźwięku, opierając się na ogólnym schemacie interwałowym: sekunda+tercja+sekunda+sekunda, wynikającym szczegółowo z pochodów dźwięków na białych klawiszach od „e” (e-f-a-h-c) i od „f” (f-g-h-c-d). Pierwszy pochod tworzy pentatonikę z dwoma półtonami (2m+3w+2w+2m), drugi - pentatonikę z jednym półtonem (2w+3w+2m+2w). Trzeba też wytłumaczyć uczniowi, że skale średniowieczne, z perspektywy systemu dur-moll są pochodami durowymi z centralizacją tonalną na drugim stopniu (gama durowa od II stopnia), na trzecim stopniu (durowa od III stopnia), na czwartym stopniu (durowa od IV stopnia) i piątym (durowa od V stopnia). Są to kolejno skale: dorycka, frygijska, lidyjska i miksolidyjska. Skalę góralską można przedstawić następująco: cechuje ją pochod trzech sekund wielkich (tryton), sekundy małej, sekundy wielkiej i sekundy małej. Ilustrując tę skalę na fortepianie warto dodać

w dolnym rejestrze dwudźwięk kwinty czystej (np. pochod skali od „c” i dwudźwięk c-g). Skala cygańska okaże się prosta, gdy zbudujemy ją z dwóch identycznych tetrachordów - harmonicznym odmian gamy durowej i molowej (od I stopnia skali: 2m+2zw+2m i dalej, po interwale 2w, od V stopnia skali: 2m+2zw+2m). Tworzy się wtedy jedna z odmian skali cygańskiej (np. c-des-e-f – g-as-h-c) – łatwo rozpoznawalna w muzyce bliskiego wschodu. Skale: całotonowa i dwunastodźwiękowa są innymi sposobami wykorzystania materiału 12-dźwiękowego. Gamę chromatyzowaną można ująć jako materiał dźwiękowy gamy diatonicznej (durowej, molowej) uzupełniony półtonami chromatycznymi na dwa sposoby.

Odmiana regularna stosowana powszechnie przez wielu kompozytorów (np. Ludwig van Beethoven- sonata fortepianowa Es-dur op.31 nr 3, cz.1), również w XXI wieku, jest prostsza i czytelniejsza. Odmiana nieregularna zawiera dwa wyjątki pisowni chromatycznej. Opanowanie przez ucznia tych reguł powinno skupiać się na pochodzie durowym, uzupełnionym półtonami chromatycznymi w górę i w dół (np. chromatyzacja gamy D-dur: d-dis-e-eis-fis-g-gis-a-ais-h-his-cis-d, d-cis-c-h-b-a-as-g-fis-f-e-es-d). Wyczerpie zagadnienie stwierdzenie, że w tonacjach molowych materiał chromatyczny budowany jest w oparciu o ich tonacje równoległe, np. h-mol jak D-dur w kierunku wstępującym. W kierunku opadającym jak jednoimienna majorowa.

Dźwięk – ta jednostka tematyczna wprowadza podział dźwięku na części (aliquoty). Tworzą one wzór melodycznego rozłożenia akordu w rejestrach (od największych odległości między składnikami akordu w niskim rejestrze do najmniejszych odległości w rejestrze wysokim). Pozna to uczeń na przyszłych lekcjach *harmonii praktycznej* oraz tworząc własne kompozycje. Przykładem może być dźwięk c, którego aliquoty odpowiadają dźwiękom położonym wyżej: o 8cz-c, 5cz-g, 4cz-c, opartym na akordzie durowym z małą septymą (C7) c-e-g-b-, dalej od dźwięku głównego -c (zawsze powtarzanego w kolejnych rejestrach)- w oparciu o gamę durową (C-dur) do VI stopnia: c-d-e-f-g-a, oraz trzem kolejnym półtonom: (od a) b-h-c. Cechy dźwięku (wysokość, głośność, czas trwania, barwa) mogą być omówione z udziałem uczniów i odniesieniem do ich doświadczeń słuchowych.

Agogika, dynamika, artykulacja i ozdobniki – to środki wyrazu, ich oznaczenia słowne i znaki graficzne związane z interpretacją utworów. Uczeń powinien je rozróżniać, zauważać sposoby ich notowania oraz zapisu w obcych językach. Nauczyciel powinien szczegółowo omówić znaczenie taktowania (odmierzenia części taktu, akcentowania mocnych części) – przydatnego na lekcjach kształcenia słuchu i w uczeniu się nowego utworu. Użycie łuku w notacji bywa niekiedy niejasne dla ucznia, dlatego nauczyciel powinien rozwiązać wszelkie jego wątpliwości. Wymienione obok siebie glissando (częściej stosowane) i portamento dotyczą jednakowego sposobu wykonawczego (patrz: glissando w *Słowniczku muzycznym* Jerzego Habeli).

Elementy dzieła muzycznego podsumowują główne działy teorii muzyki, pozwalając uczniowi świadomie analizować utwory muzyczne, które uczeń poznaje i wykonuje.

Przy analizie nutowej należy zwrócić uwagę uczniom na oznaczenia edytorskie dotyczące prawa autorskiego.

Mam nadzieję, że podane w programie propozycje metodyczne pomogą nauczycielom w pracy dydaktycznej.

OPIS WARUNKÓW NIEZBĘDNYCH DO REALIZACJI PROGRAMU NAUCZANIA

Elementy edycji nut dodane do przedmiotu *zasady muzyki* pozwalają na nowo spojrzeć na warunki realizacji programu. Sala, w której odbywają się lekcje powinna być wyposażona w pojedyncze stanowiska komputerowe. Przy wyborze programu do edycji nut warto kierować się jego dostępnością zarówno podczas zajęć lekcyjnych, jak też w codziennej praktyce ucznia. W sali powinien znajdować się dobrze nastrojony fortepian lub pianino, elektroniczna aparatura odtwarzająca muzykę oraz duża tablica z pięcioliniami. Ponadto pomocne będą tablice dydaktyczne, zawierające podstawowe informacje o elementach zapisu muzycznego (np. klawiatura), interwałach, gamach i skrótach klawiaturowych do edytora nutowego, rzutnik, metronom oraz słowniczki muzyczne. Dwie godziny lekcyjne przeznaczone na *zasady muzyki z elementami edycji nut* w ramowym planie nauczania szkoły muzycznej II stopnia mogą być podzielone na dwa kolejne lata – szczególnie dla grup realizujących cykl sześcioletni. Zawsze jednak przedmiot ten powinien bezpośrednio poprzedzać nauczanie harmonii praktycznej. Moim zdaniem, wymagana liczebność grup nie powinna przekraczać 12 osób. Najlepiej, gdy w jednej grupie znajdują się uczniowie o podobnym stopniu przygotowania do szkoły muzycznej II stopnia.

BIBLIOGRAFIA

1. Jan Sebastian Bach : *Chorały na 4 głosy-ćwiczenia w starych kluczach*, PWM Kraków 1982
2. Feliks Flis: *Materiały do kształcenia słuchu i nauczania zasad muzyki*, AM Warszawa 2000
3. Danuta Gwizdalanka: *Słowniczek oznaczeń i skrótów muzycznych*, PWM Kraków 2008
4. Jerzy Habela: *Słowniczek muzyczny*, PWM Kraków 2010
5. Arthur Jacobs: *Słownik muzyczny*, Delta-Bydgoszcz 1998
6. Maria Wacholc: *Czytanie nut głosem, cz. I*, PWM Kraków 2009
7. Franciszek Wesołowski: *Materiały do nauki o skalach muzycznych*, PWM Kraków 2011
8. Franciszek Wesołowski: *Zasady muzyki*, PWM Kraków 2010
9. Liliana Zganiacz – Mazur: *Teoria muzyki*, Wydawnictwo Muzyczne CONTRA, Warszawa 2005